

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

У статті розкривається сутність творчої особистості учня та ролі вчителя у її формуванні. Мисленнєві здібності краще розвиваються там, де вчитель методично грамотно організовує навчальну діяльність, використовуючи в процесі навчання проблемні ситуації, сприяючи самостійному вирішенню творчих задач, спонукаючи учнів до постановки гострих питань. Організація навчально-творчої діяльності школярів є цілеспрямованою взаємодією вчителя й учнів на засадах діалогу, співробітництва і співтворчості з метою активізації та розвитку мислення, почуттів, волі, творчого потенціалу, узгодження мотивів, цінностей, знань, умінь та рефлексивної поведінки учнів, поступового їх переведення на рівень самоорганізації власної діяльності завдяки створенню і розширенню творчого мікросередовища в навчальному процесі шляхом упорядкування мети, принципів, змісту.

Ключові слова: творча особистість, учень, вчитель.

В статті розкривається сутність творчеської личности ученика и роли учителя в ее формировании. Мыслительные способности лучше развиваются там, где учитель методически грамотно организует учебную деятельность, используя в процессе обучения проблемные ситуации, способствуя самостоятельному решению творческих задач, побуждая учеников к постановке острых вопросов. Организация учебно-творческой деятельности школьников является целенаправленным взаимодействием учителя и учащихся на принципах диалога, сотрудничества и сотворчества с целью активизации и развития мышления, чувств, воли, творческого потенциала, согласования мотивов, ценностей, знаний, умений и рефлексивной поведения учащихся, постепенного их перевода на уровень самоорганизации собственной деятельности благодаря созданию и расширению творческого микроокружения в учебном процессе путем составления целей, принципов, содержания.

Ключевые слова: творческая личность, ученик, учитель.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проведений теоретичний аналіз виконаних психологічних досліджень показав, що виховувати та навчати творчого учня може тільки вчитель, який наполегливо працює над своїм вдосконаленням, креативний, творчий. Творча діяльність учителя початкової школи є однією із найактуальніших проблем сучасного суспільства, яке перебуває на етапі глобальних перетворень в системі освіти України, інтеграції у світовий освітній простір. Психологічні дослідження в галузі творчості, визначили шляхи формування творчої особистості. Виходячи з того, що творчі здібності в певній мірі притаманні кожному учню, завдання школи, зокрема кожного вчителя, полягає в тому, щоб розкрити і далі розвивати їх. Розв'язання цього завдання передбачає, зокрема, у з'ясуванні творчої особистості учня, розробки концепції її формування методів певної оцінки рівня творчих можливостей.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні ролі вчителя в розвитку творчих здібностей учнів та формуванні творчої особистості учня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що творчі здібності мають складну структуру. У педагогіці та психології компонентний склад творчих здібностей підлягає різнобічним

дослідженням. Із психологічної точки зору поняття «творчість» розглядали Д. Богоявленська, Л. Бурлачук, Л.Виготський, І. Волков, В. Козленко, М. Калошна, О. Леонтьєв, та ін. Вивченню творчості як форми прояву внутрішньої сутності людини були присвячені роботи В.Андреєва, Д. Богоявленської, В. Кан-Калика, Н.Кічук, О.Лука, В.Моляко, Я. Пономарьова, М.Поташника, Н.Тализіної; питання формування творчої особистості привертало увагу В.Андреєва, Г.Костюка, О.Матюшкіна, В.Моляки, В.Рибалки, С.Сисоєвої та ін. Дослідження творчої особистості вчителя початкової школи, його основних якостей представлені в роботах Ю.Бабанського, В.Загвязінського, І.Зязюна, В.Кан-Калика, Н.Кічук, Н.Кузьміної, М.Поташника, Р.Шакурова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні розвиток творчої особистості учня безпосередньо залежить від ролі вчителя в навчально-виховному процесі, від наполегливої праці його в удосконаленні та підвищенні своєї кваліфікації. Метою професійної діяльності педагога є створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості учня, його самореалізації, розкриття індивідуальності, творчого потенціалу. Вчитель має усвідомлювати унікальність і неповторність учня як індивідуальності, зважати на складність і

неоднозначність процесу його становлення свою відповідальність як фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема розвитку творчості і творчих здібностей учнів хвилювала в різні часи не тільки відомих педагогів, але й дослідників, мислителів, філософів, науковців. Якщо говорити про творчість дитини, слід наголосити, що учні найчастіше не створюють щось зовсім нове, але створення, відкриття суб'єктивно нового для дитини вже є проявом творчості. Робота не за шаблоном, не за зразком є також показником розвинутих творчих здібностей. Творчість є одним із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне — актуалізації позитивної гами переживань, яка супроводжує ефективну працю, переживання радості від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі й творчих здібностях.

Навчати творчості безпосередньо неможливо. Формувати можна лише передумови самостійної творчості - здібності, установки. При цьому педагогічні впливи, спрямовані щодо творчого потенціалу, можуть включати прийоми, орієнтовані як на конкретний результат так і на спонукання до творчості.

Активізувати пізнавальну та творчу діяльність учнів допоможуть індивідуальний і диференційований підхід до навчання з урахуванням інтелектуального розвитку учня, його здібностей і рівня підготовленості. На заняттях, присвячених розвитку творчості, необхідно передусім створити вільну ігрову атмосферу, спрямовану на забезпечення комфортності спілкування, впевненості у своїх силах, творчих можливостях і відповідному потенціалі інших членів групи. На основі цього вже можна продовжувати роботу щодо тренінгу спеціальних творчих моментів (скажімо, бачення задачі й самостійна постановка, формування задуму тощо) в ігрових та інших умовах.

Серед методів розвитку творчості учнів мають превалювати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання повинні мати творчий, диференційований характер.

Метою професійної діяльності педагога є створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості учня, його самореалізації, розкриття індивідуальності, творчого потенціалу. Вчитель має усвідомлювати унікальність і неповторність учня як індивідуальності, зважати на складність і неоднозначність процесу його становлення свою відповідальність як фахівця.

Як визначає Зайченко І.В., для формування активної позиції школяра вчитель може використовувати:

- словесне навіювання, зокрема, відчуття належного ставлення до навчання, до школи;

- необхідно забезпечити ситуації особистого вибору завдання, вправи (яку задачу вирішуватимеш: про яблука або про будиночки?); ступеню складності завдання (легке або цікаве); числа завдань (скільки завдань берешся вирішити: одне або два?);

- створити ситуацію активного впливу в спільній учбовій діяльності (діти самі розбиваються на пари і виконують запропоновані завдання) [2, с.38].

Творчий вчитель – це творча особистість з високим ступенем розвиненості мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, і яка, внаслідок спеціальної професійної підготовки та постійного самовдосконалення набуває знань, умінь і навичок педагогічної праці, оволодіває уміннями формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі.

Психолог Я.О. Пономарьов виділив якості людей з великим творчим потенціалом: надзвичайна напруженість уваги; висока вразливість; цілісність сприйняття; інтуїція; фантазія, вигадка; дар передбачення; великі за обсягом знання [3, с.38].

Творче мислення разом із творчою уявою – це психологічна основа людської творчості, джерело інновацій у всіх сферах діяльності людини.

Творчій особистості властивий ансамбль, своєрідне поєднання здібностей. Правильне виховання сприяє інтелектуальному, творчому розвитку особистості. Мисленнєві здібності краще розвиваються там, де вчитель правильно організовує навчальну діяльність, залучаючи до процесу навчання проблемні ситуації, сприяючи самостійному вирішенню творчих задач, спонукаючи учнів до постановки гострих питань.

Ш.О.Амонашвілі зазначав, що з метою створення творчої атмосфери духовної єдності з дітьми, для того, щоб учні йшли на заняття з радістю та інтересом, почували себе активно й вільно, вчитель має:

- демонструвати повну довіру до дітей, будувати відкриті, емоційно насичені взаємовідносини зі школярами;

- допомагати учням у формулюванні, уточненні цілей і завдань діяльності, не підвищуватися над дітьми, а разом з ними в спільній діяльності проходити шлях до відкриття істини;

- бути джерелом різноманітного досвіду, до якого можна звертатися з труднощами, вчити учнів міркувати, обговорювати, виявляти власне ставлення;

- виявляти і підтримувати інтереси, ідеї та творчі задуми учнів, допомагати реалізовувати потенціал їхніх індивідуальних можливостей;

- допомагати учням зберегти живий інтерес, допитливість до навколишнього світу і самого себе, забезпечувати надходження таких матеріалів, які були б цікавими, відповідали різним нахилам і здібностям учнів, могли б забезпечити їх вільний вибір, навчання із задоволенням;

- створювати атмосферу взаємоповаги і свободи самовираження, поважати право дітей на власну думку;

- сприяти досягненню успіху, заохочувати прагнення учнів до вирішення складних завдань, допомагати їм перевершувати самих себе, самовдосконалюватись [1, с. 57].

Реалізація означених положень сприятиме подоланню суперечностей особистісного і людського факторів, максимальній активізації всіх сфер особистості учня.

Таким чином, організація навчально-творчої діяльності школярів є цілеспрямованою взаємодією вчителя й учнів на засадах діалогу, співробітництва і співтворчості з метою активізації та розвитку мислення, почуттів, волі, творчого потенціалу, узгодження мотивів, цінностей, знань, умінь та рефлексивної поведінки учнів, поступового їх переведення на рівень самоорганізації власної діяльності завдяки створенню і розширенню творчого мікросередовища в навчальному процесі шляхом упорядкування мети, принципів, змісту.

Творчою особистістю є індивід, який має високий рівень знань, потяг до нового, оригінального, вміє відкинути звичайне, шаблонне й притаманні творчі здібності, які є умовою творчої діяльності.

Технологія формування творчої особистості вимагає дотримання вчителем таких принципів:

- принцип розвитку, який передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів;

- принцип самодіяльності, за якого учні відчують себе співучасниками навчального процесу;

- принцип самоорганізації, який передбачає самостійну зосередженість учня на вирішенні навчального завдання.

Під час реалізації цієї технології важливо регламентувати діяльність учня, впроваджувати в процес навчання елементи творчості (комбінування, аналогізування, універсализацію, випадкові видозміни). Інтерес учнів до творчої діяльності можна викликати шляхом підбору творчих завдань, використання ігрових моментів тощо. Для виконання навчального чи навчально-творчого завдання необхідно проаналізувати суть завдання, з'ясувати, які дані потрібні для його розв'язання, спланувати алгоритм цього процесу, реалізувати запланований шлях розв'язання, перевірити отриманий результат.

Використання технології формування творчої особистості дає змогу кожному учневі працювати самостійно, опановувати узагальнені прийоми розумової діяльності, розвивати свої творчі здібності. Організувати цю технологію може тільки вчитель, який постійно перебуває у творчому пошуку, впроваджує нові методики навчання, розробляє нестандартні прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів.

Для формування позитивного ставлення до процесу навчання вчителю необхідно:

- піклуватися про створення загальної позитивної атмосфери на уроці, постійно знижувати тривожність дітей, виключаючи докори, вимову, іронію, кепкування, погрози, прагнучи виключити страх школяра перед ризиком помилитися, забути, зникнути, невірно відповісти;

- створювати ситуації успіху в учбовій діяльності, що формують відчуття задоволеності, впевненості в собі, об'єктивної самооцінки і радості;

- спиратися на гру, включаючи інтелектуальні ігри з правилами, активно використовуючи ігрову техніку на кожному етапі уроку, робити гру природною формою організації діяльності дітей на уроці та в позаурочний час;

- використовувати інтерес учнів до наочності;

- цілеспрямовано емоційно стимулювати дітей на уроці, запобігаючи небезпечним для учення відчуттям нудьги, сірості, монотонності за допомогою включення різних видів діяльності, цікавості, особистої емоційності;

- збуджувати інтелектуальні емоції - здивування, новизни, сумніву, досягнення;

- формувати внутрішній оптимістичний настрій у дітей, вливаючи упевненість, даючи установку на досягнення, подолання труднощів [1, с. 156].

До критеріїв творчої педагогічної діяльності вчителя, які за своєю сутністю є індивідуально - творчими і характеризують творчу педагогічну діяльність вчителя як творчу особистість відносяться розроблення принципово нових підходів до навчання, виховання і розвитку учнів; раціоналізація та модернізація змісту, форм, методів та засобів навчально-виховного процесу у світлі реформування освіти, зокрема з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарованості; комплексне і варіантне використання в професійній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок; бачення нової проблеми у зовнішнє знайомій ситуації, знаходження варіантних шляхів її вирішення; застосування науково - доказового вибору дій у конкретній педагогічній ситуації; проведення систематичного самоаналізу професійної діяльності, науково, дослідницької роботи з творчого узагальнення власного досвіду та досвіду своїх колег.

Сисоєва С.О. серед особливостей творчої особистості виділяє: відхилення від шаблону; ініціативність; наполегливість; висока самоорганізація; працездатність; потреба в інтелектуальній праці; високий рівень вимогливості; готовність до ризику; імпульсивність; незалежність суджень; нерівномірність успіхів при вивченні різних навчальних предметів;

почуття гумору, самобутність, пізнавальна «дотошність»; несприймання на віру, критичний погляд на такі речі, які вважають «священними»; сміливість уявлення та мислення; особливості мотивації: творча особистість знаходить задоволення не стільки у досягненні мети творчості, скільки у самому процесі творчості. Люди, які досягли високих творчих успіхів, відрізняються, ми, такими як: наполегливість у виконанні завдань; активність; організаторські здібності; вміння захищати отримані результати [4, с. 176].

Підготовка вчителя до творчого пошуку — це неодмінна умова і важливий фактор його успішного здійснення. Вона включає три складові:

- 1) формування професійної мотивації у вчителів до творчої діяльності;

- 2) оволодіння знаннями про суть педагогічної творчості і технологію її здійснення методами дослідницької роботи;

- 3) уміння розробляти експериментальні програми, відслідковувати результати своєї діяльності.

Таким чином можна стверджувати, що педагогічна творчість перш за все пов'язана із особистістю вчителя, з комплексом його якостей, які допомагають забезпечити високий рівень самоорганізації професійної діяльності. Кожна людина має свій творчий стиль, тому для вчителя молодших класів важливо враховувати творчі здібності учня, розпізнати його індивідуальні особливості, формувати навички і вміння керувати творчим процесом. Творчі здібності особистості – це синтез її властивостей і рис, що характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності й зумовлюють рівень результативності цієї діяльності. Безперечно, значну роль у розкритті творчих здібностей учня відіграють мотиви і воля. Тому на заняттях вчителю необхідно формувати і збагачувати мотиви творчої діяльності учня, розвивати інтерес до творчості.

Отже, для вчителя важливо враховувати творчі здібності учнів, розпізнати його індивідуальні особливості, формувати навички і вміння керувати творчим процесом.

Організація навчально-творчої діяльності має спрямовуватися на впорядкування, налагодження цієї діяльності, передбачає управління вчителя та самоврядування учня й реалізацію замкненого циклу управління на кожному етапі навчально-творчої діяльності. Грунтовні рекомендації щодо організації навчально-творчої діяльності учнів дає С.Сисоєва. Вона виділяє п'ять видів діяльності вчителя на уроці, які вважаються сприятливими для творчого розвитку учнів: 1) діяльність, що мотивує учнів до процесу навчання та сприяє розумінню ними його значення для особистісного розвитку; 2) діяльність, що цілеспрямовує, орієнтує учнів на мету і результат, який треба отримати, спрямовує їх увагу на зміст і значення творчої діяльності, яку вони виконують; 3) діяльність, що індивідуально диференціює

учнів, розвиває різні рівні можливостей учнів, не обмежує їх у часі, стимулює всіх до відповідей; 4) діяльність, яка організує колективну творчу діяльність учнів, забезпечує організацію групових форм творчої навчальної діяльності; 5) діяльність, яка організує контрольну-оцінювальну діяльність учнів [4, с. 173–174].

Розвиток творчості в учнів є важливим не лише тому, що завданням сучасної освіти є формування творчої особистості, а й тому, що людина, яка вміє творчо мислити, в нестандартних ситуаціях завжди знайде вихід, такій людині буде легше адаптуватися в житті. Швидкі темпи розвитку суспільства, характерні для останніх років, необхідність пошуку шляхів виходу нашої економіки із занепаду, впровадження нових технологій – усе це потребує докорінних змін у системі управління виробництвом, використання виробничих ресурсів із врахуванням творчих можливостей особистості. Лише творча особистість, спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань як загальноосвітніх, так і позашкільних закладів.

Висновки. Кожна дитина має певні здібності, тому завдання педагогів і батьків – визначити, відшукати і допомогти їх розвинути. Успішне вирішення завдань навчання і виховання молодших школярів перебуває у прямій залежності від характеру взаємодії між учителем і учнем. Переорієнтація навчально-виховного процесу на формування творчої особистості реалізується за умов діалогізації, співробітництва, що мають особистісну спрямованість і стимулюють до творчого розвитку і самовдосконалення особистості. Особистість педагога й особистість вихованця навчального закладу виступають як рівноправні співучасники педагогічного процесу з однаковою відповідальністю за кінцевий результат їхньої співпраці та співтворчості. З огляду на це, особливо актуальним стає теоретичне опанування та практичне впровадження освітніх технологій для розвитку творчих здібностей учнів.

До перспектив подальших розвідок у даному напрямку можна віднести пошук нових джерел стимулювання креативності учнів з врахуванням динаміки їхнього вікового розвитку, дослідження психологічних детермінант креативності та особливостей формування останньої у учнів з особливими потребами тощо.

Література

1. Амонашвили Ш. А. Школа жизни. Трактат о начальной ступени образования, основанного на принципах гуманно-личностной педагогики / Ш. А. Амонашвили. – М. : Издат. дом Шалвы Амонашвили, 2000. – 172 с.
2. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник [для студ. вищ. пед. навч. закл.] / І. В. Зайченко. – [2-е вид.] – К. : “Освіта України”, “КНТ”, 2008. – 528 с.
3. Пономарев Я.А. Психология творчества: перспективы развития // Психол.ж. -Т. 17. М., 1996.-№ 6. - С. 3-12.
4. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О.Сисоєва. - К.: Міленіум, 2006. - 346 с.

Gromtceva N. P. secondary school teacher

THE TEACHER'S ROLE IN THE FORMATION OF THE CREATIVE PERSON OF PUPILS

The article reveals the essence of the creative personality of the pupil and the teacher's role in its formation. Cognitive abilities develop better where the teacher methodically competently organized training activities, teach using the problematic situation, promoting self-solving creative tasks, stimulating the students to the setting of acute questions. Organization of educational and creative activity of pupils is purposeful interaction of teachers and students on the principles of dialogue, cooperation and co-creation with the purpose of activization and development of thinking, feeling, will, creative potential, coordination motives, values, knowledge, skills and reflexive behavior of students, their gradual transfer on the level of self-organizing its own activities through the creation and expansion of creative microenvironment in the educational process by drafting the objectives, principles, content.

Key words: a creative person, a pupil, a teacher.